

MPRA

Munich Personal RePEc Archive

MIgration in the Czech Republic in the context of new trends

Abramuszkinova Pavlikova, Eva

Mendel University, Faculty of Business and Economics

January 2011

Online at <http://mpra.ub.uni-muenchen.de/30671/>

MPRA Paper No. 30671, posted 04. May 2011 / 09:42

MIGRACE V ČESKÉ REPUBLICE V KONTEXTU NOVÝCH TRENDŮ

Migration in the Czech Republic in the Context of New Trends

ABSTRAKT:

Evropa je významným cílem migrací různého charakteru, jejichž počet se rapidně zvyšuje. Většina imigrantů je ekonomicky aktivních s hlavní motivací pobytu v zahraničí spojenou se získáním práce, popř. sloučení s rodinou. Nové migrační trendy se objevují i v České republice, která se po roce 1990 přeměnila ze země převážně tranzitní na populární destinaci pro cizince z různých zemí původu s odlišnými důvody pobytu. Přibližně čtyřprocentní podíl cizinců v české populaci se postupně zvyšuje. Specifickým současným fenoménem je migrace profesionálů a problematika tzv. odlivu mozků. Česká republika stojí před výzvou, zda bude atraktivní pro vysoce vzdělané profesionály, kteří se mohou podílet na rozvoji společnosti a zvýšení konkurenceschopnosti.

Klíčová slova: migrace ve světě a v ČR – migrační trendy – cizinci v ČR

ABSTRACT:

Europe is an important target for rapidly increasing number of different migration flows. Most migrants are economically active and their main motivation for stay abroad is a job or a family reunion. New migration trends are present also in the Czech Republic which has changed from a transit country before 1990 into the country of destination for foreigners from various countries with different reasons for a stay. Nearly four percentage proportion of foreigners in the Czech society is slowly increasing. A specific nowadays phenomena is the migration of professionals and the brain drain issue. It is a challenge for the Czech Republic if to become an attractive country for highly skilled professionals who could assist with the development of society and increase of competitiveness.

Key words: world migration and the CR – migration trends – foreigners in the CR

ÚVOD

Z hlediska odhadů o počtech migrujících osob se uvádí, že v současnosti žije asi 213 944 000 lidí mimo svou vlast a 127 711 000 z nich je usídleno v zemích s vysokými příjmy. Evropa je významným cílem pracovních migrací, ale také migrací vyvolaných válkami a přírodními katastrofami. V roce 2010 hostila Evropa nejvíce migrantů světa, konkrétně 69 819 000, z toho tzv. západní Evropa 23 453 000, východní Evropa 21 046 000, jižní Evropa 14 664 000 a severní Evropa 10 657 000.¹ Asie byla příjemcem 61 324 000 migrantů, následuje severní Amerika s 50 042 000 migranty, Afrika s 19 263 000 migranty a Latinská Amerika s Karibikem (7 480 000 migrantů) a Oceánie s 6 015 000 migranty [11].

Světová migrační komunita představuje přibližně 3 procenta celosvětové populace. V letech 1990–2000 mezinárodní migranti tvořili 2,9 procenta, v roce 2005 došlo ke zvýšení na 3 procenta a v roce 2010 je to 3,1 procenta. Procenta pro evropskou migrační komunitu jsou ovšem vyšší. V roce 1990 tvořili mezinárodní migranti v Evropě 6,9 procenta z populace, v roce 1995 to bylo 7,5 procenta, o deset let později 8,8 procenta a v roce 2010 tvoří 9,5 procenta. Údaje z tohoto zdroje uvádí pro Českou republiku 4,4 procent pro období od roku 1995 do současnosti [21].

Většina imigrantů je ekonomicky aktivní, jsou to lidé, kteří do jiné země přišli z různých migračních pohybů v rámci tradiční pravidelné migrace, smluvních pracovních pohybů, pohybů vysoce vzdělaných pracovníků, v ilegálních pohybech nebo jako žadatelé o azyl/uprchlíci. Na počátku devadesátých let 20. století bylo v západní Evropě usídleno celkově 3,5–5,5 milionu ilegálních imigrantů. Západní Evropa je cílovou zemí průměrně asi pro 210 000–310 000 nelegálních uprchlíků za rok [6]. Podle údajů Mezinárodní organizace pro migraci se do roku 2050 zvýší počet zahraničních migrantů na Zemi na 230–250 miliónů [5].

Také Česká republika má dlouhodobou zkušenost se zahraniční migrací a pravděpodobně i v budoucnosti na ni naváže prostřednictvím nových migračních trendů. Cílem tohoto příspěvku je poukázat na důležité charakteristiky migrace v České republice s ohledem na celosvětové trendy. Důraz je kladen na nové formy mobility, které se objevují v současnosti a pro Českou republiku jsou určitou výzvou.

CHARAKTERISTIKA MIGRACE V ČESKÉ REPUBLICE

Česká republika patří společně např. s Finskem (4,2 procenta), Litvou (4 procenta), Maltou (3,8 procenta) a Maďarskem (3,7 procenta) k zemím s nižším procentuálním zastoupením cizinců v populaci na rozdíl od Lucemburska (35 procent), Lichtenštejnska (téměř 35 procent) nebo Švýcarska (23 procent). Mezi země s nejnižšími podíly cizinců v populaci patří Rumunsko (0,6 procenta) a Bosna a Hercegovina (0,7 procenta) [11].

¹ Východní Evropa zahrnuje tato státy: Bělorusko, Bulharsko, ČR, Maďarsko, Polsko, Moldávie, Rumunsko, Rusko, Slovensko a Ukrajinu. Severní Evropa zahrnuje Normanské ostrovy, Dánsko, Estonsko, Farské ostrovy, Finsko, Island, Irsko, ostrov Man, Litvu, Lotyšsko, Norsko, Švédsko a Spojené království Velké Británie a Severního Irsku. Jižní Evropa je tvořena těmito státy: Albánie, Andora, Bosna a Hercegovina, Chorvatsko, Gibraltar, Řecko, Vatikán, Itálie, Malta, Černá Hora, Portugalsko, Republika San Marino, Srbsko, Slovinsko, Španělsko, Makedonie. Západní Evropu tvoří Rakousko, Belgie, Francie, Německo, Lichtenštejnsko, Lucembursko, Monako, Nizozemí a Švýcarsko [11].

K 30. 9. 2009 bylo v České republice evidováno 437 251 cizinců, z toho 177 769 cizinců s trvalým pobytem, 259 482 cizinců s některým z typů dlouhodobých pobytů nad 90 dnů (tj. přechodné pobyty občanů EU a jejich rodinných příslušníků, dále víza nad 90 dnů a povolení k dlouhodobému pobytu občanů zemí mimo EU). Nejčastěji byli zastoupeni občané Ukrajiny (133 033 osob, 30 procent), Slovenska (75 915 osob, 17 procent), Vietnamu (60 996 osob, 14 procent), Ruska (29 479 osob, 7 procent) a Polska (20 155 osob, 5 procent) [16].

V průběhu roku 2010 bylo zaznamenáno v České republice nižší saldo zahraničního stěhování. Aktuální údaj (k 30.9.2010) ze zdroje Ředitelství služby cizinecké policie uvádí na území naší republiky 425 568 cizinců, kteří se podílejí čtyřmi procenty na populaci České republiky. Z demografického hlediska jsou silně zastoupeni lidé v mladším produktivním věku (20–39 let), což logicky souvisí s hlavní motivací migrantů – cestou za výdělkem [19].

Na počátku 90. let 20. století došlo v Evropě k vysokému růstu migrací včetně pohybu uprchlíků. Jak uvádí Horáková: „Tradiční migrační proudy založené na geografické blízkosti a historických svazcích zemí se rozšířily a diversifikovaly. Stále početnější migrační proudy směřují dnes do Evropy z Asie, Afriky, Střední a Latinské Ameriky. Migrace ze střední a východní Evropy směřují jak do tradičních zemí usídlení (Austrálie, USA a Kanady), tak do evropských zemí...“ [7]. Mašková upozorňuje, že „...po roce 1990 se stala Česká republika imigrační zemí a pro mnoho cizinců konečným cílem imigrace. Je nepochybné, že Česká republika je atraktivní pro cizince, nicméně zřejmě imigrační praxe při povolování trvalého pobytu zapříčinila snížení počtu přistěhovalých z ciziny ve druhé polovině 90. let“ [14].

Ve své zprávě o vývoji pracovních migrací v letech 1993–2006 Horáková konstatuje, že se Česká republika postupně „transformuje z převážně tranzitní země na zemi imigrační“ [8]. Totéž potvrzuje Bartoňová, která dokládá, že od roku 1991 se Česká republika stala zemí migračně ziskovou a změnil se přístup imigrantů, kteří přestali používat území České republiky jako tranzitní a zaměnili jej za cíl svého působení s rozhodujícím faktorem stěhování – pracovní migraci [2]. Ve své pozdější studii Horáková potvrzuje, že se Česká republika „...postupně stala imigrační zemí, přestože se na počátku devadesátých let minulého století takto nedeklarovala. Populační krize přispěla na přelomu tisíciletí k tvorbě cílené výběrové imigrační politiky. Stárnutí obyvatel a očekávané budoucí deficity v populačním růstu přispěly k tvorbě politiky směřující k zabezpečení budoucích potřeb trhu práce a fungování důchodových, zdravotních i sociálních systémů“ [9]. Příkladem cílené politiky je v roce 2003 zahájený pilotní projekt „Aktivní výběr kvalifikovaných zahraničních pracovníků“ založený na bodovém hodnocení uchazečů o práci rekrutovaných mimo EU-25. Vybraným zájemcům zařazeným do projektu a jejich rodinným příslušníkům je nabízen trvalý pobyt v České republice ve zkrácené lhůtě 2,5 roku [17].

Zahraniční migrace směřující do České republiky mají vliv také na celkovou skladbu obyvatel. Zmírňují úbytek obyvatelstva, přispívají k populačnímu růstu, k pozitivním změnám ve věkové skladbě obyvatelstva a ke zmírnění populačních problémů. Na počátku 90. let 20. století byli migranti motivováni poptávkou po levné pracovní síle potřebné pro konkurenceschopnou tržní ekonomiku v globálním prostředí. Jak dokládá Horáková, Česká republika je atraktivní pro zahraniční migranty zejména z důvodu ekonomických aktivit, druhým nejčastějším důvodem účelu pobytu cizinců je trvalé usídlení spojené se sjednocováním rodin. „V období let 1993–2000 převládaly

v České republice zejména krátkodobé pracovní migrace. Režim zaměstnávání cizinců byl od samého počátku uzpůsoben tak, aby bylo možno dočasně angažovanou cizí pracovní sílu v případě potřeby vypovědět. Přesto se značná část cizinců postupně usadila na delší dobu, ačkoli původně přišli za krátkodobým výdělkem. Za usazené (imigranty) pokládáme v souladu s mezinárodními definicemi cizince s pobytem delším nežli jeden rok, kterých bylo v roce 1999 celkem 66 754, tj. 29 procent, a na konci roku 2007 celkem 394 345, tj. 88 procent z celkového počtu cizinců s povolením k pobytu v České republice. Dalším stimulem k postupnému usídlování cizinců byl vstup České republiky do EU. ...Podíl „bydlících“ cizinců pobývajících v České republice déle nežli jeden rok (s trvalým pobytem, aktuálně platným azylem, přechodným a dlouhodobým pobytem) se zvýšil. Zatímco v roce 2000 jich byla třetina, v roce 2004, kdy vstoupila Česká republika do EU, jich byly již dvě třetiny, v letech 2005–2006 více než 90 procent“ [9].

Cizinci nejsou homogenní skupinou z hlediska důvodů příchodu nebo plánů do budoucna. Nejčastějším účelem pobytu je zaměstnání a sloučení s rodinou. Dá se říci, že ženy častěji přicházejí z důvodu sloučení rodiny – aby se připojily ke svým manželům. Jak uvádí Bartoňová: „Ve věkovém složení cizinců se odráží skutečnost, že velká většina jich přichází do České republiky za prací nebo studiem. Nejčastěji to jsou lidé ve věku 20-45 let, děti do 15 let jsou zastoupeny v omezeném rozsahu. Pokud zde cizinci zakládají rodiny, jde hlavně o cizince s trvalým pobytem. V roce 2006 se narodilo 1352 dětí s jiným než českým občanstvím – nejvíce Vietnamců (428) a Ukrajinců (255)...Na rozdíl od domácí populace je mezi cizinci minimální podíl starších osob nad 60 let“[2]. Věková struktura cizinců se výrazně nezměnila ani v letech 2005-2008, kdy do České republiky přicházeli cizinci produktivního věku, což odpovídá účelu pobytu s cílem pracovního uplatnění. Bylo patrné větší zastoupení dětí než lidí v důchodovém věku. V letech 1995-2008 se v České republice narodilo více než 17 500 cizinců [22].

Cizinci jsou nejvíce usídleni v Praze a Středočeském kraji, s určitým odstupem v kraji Jihomoravském a Ústeckém. Státní občanství hraje roli ve výběru místa usídlení. Občané zemí sousedících s ČR se usazují v blízkosti hranic ČR, občané Ukrajiny zejména v Praze, Středočeském a Jihomoravském kraji, občané Vietnamu v česko-německém pohraničí a občané Ruska v Praze, Středočeském a Karlovarském kraji [4].

Mobilita cizinců v porovnání s občany České republiky je větší. Téměř 10 procent z celkového počtu cizinců se přemístilo v rámci republiky, zatímco v případě občanů České republiky to byly pouze 2 procenta. To opět potvrzuje fakt, že důvod pobytu cizinců je především ekonomicky motivován a ve věkové struktuře produktivního věku dochází v největší míře k přesunům v rámci republiky [22].

Na potřebu vytvoření adekvátních politik s ohledem na demografickou situaci Evropy reaguje koncept náhradové migrace, která pracuje s migrací odpovídající schopnosti kompenzovat změny způsobené přirozeným vývojem. Mnohé studie prokázaly, že imigrace je málo efektivním nástrojem řešení problému demografického stárnutí. Také autoři Burcin, Drbohlav a Kučera konstatují, že stárnutí obyvatelstva je nezvratný proces, který potřebuje aktivní, odpovědnou a systematickou přípravu společnosti. Jako u většiny rozvinutých zemí, také v České republice zahraniční migrace může pomoci udržet jen současný počet obyvatel (za současných nebo s nimi srovnatelných podmínek), a to i v dlouhodobé perspektivě. U ostatních parametrů a jiných ukazatelů toho však nelze dosáhnout [3].

Ve své nejnovější publikaci Horáková zhodnocuje vliv hospodářské recese na vývoj pracovních migrací v České republice. I přes zhoršené ekonomické podmínky se migranti nevraceli, ale vyčkávali na oživení ekonomiky a poptávky po pracovní síle. Do konce roku 2008 na trh práce v České republice přicházelo stále více cizinců. Důvodem podle Horákové bylo to, že „...rostla poptávka po cizí pracovní síle, ale i proto, že se řada opatření aktivní politiky zaměstnanosti mýjela účinkem, přestože na ni byly vynakládány značné prostředky. Ukázalo se, že zaměstnavatelé najímají na práci cizince mimo jiné proto, že výchově nové generace pracovníků...není věnována dostatečná pozornost...Krise rovněž ukázala, že cizinci nevyplňují jen mezery na trhu práce, ale stávají se jeho integrální částí a budou jí i v budoucnu“ [10].

NOVÉ FORMY MOBILITY

Vedle rodinné migrace, žadatelů o azyl a uprchlíků a pracovní migrace se rozvíjejí i jiné formy mezinárodní mobility, které ovšem nejsou migrací v pravém slova smyslu. Podle Horákové sem patří například: „...přesuny zaměstnanců multinárodních firem, dočasné pohyby kvalifikovaných pracovníků vykonávajících určité služby, mobilita studentů a penzistů, kteří se rozhodli žít venku“ [7].

Specifickou skupinou migrantů, která je v posledních letech předmětem zvýšeného zájmu, je zahraniční migrace vědců a výzkumníků. Globální trh práce přináší možnosti pro vysoce kvalifikované pracovníky a mnoho států zavádí různé typy cílených politik, které motivují vědce a výzkumníky působící v zahraničí k návratu zpět do vlasti. Většina studií z oblasti mezinárodní migrace se zabývala masovou migrací málo vzdělané a chudé pracovní síly. V současnosti se objevuje více studií zaměřených na cílovou skupinu vysoce kvalifikovaných jedinců: vědců, akademiků a inženýrů. Postupně narůstá zájem o tyto vzdělané odborníky, kteří se stávají klíčovým stimulem rozvoje společnosti i budoucí konkurenceschopnosti jednotlivých zemí [12].

O vzestupu imigrace kvalifikovaných pracovníků informuje i Horáková, která uvádí: „Podle některých odhadů chybí v USA 850 tisíc IT specialistů a v Evropě zhruba 2 miliony...V USA vzrostla roční kvóta pro kvalifikované přistěhovalce ze 115 tisíc na 195 tisíc. Německo zavedlo zvláštní program dočasné imigrace 20 tisíc počítačových specialistů s tzv. zelenými kartami. Většina žadatelů je ze střední a východní Evropy, ačkoli původně se mělo jednat o Indý“ [7].

Na problematiku tzv. odlivu mozků (*brain drain*) jako důsledku mezinárodní migrace upozorňuje Baláž. Uvádí, že průměrně jeden z deseti občanů rozvojové země s vysokoškolským vzděláním nežije ve své zemi původu, ale v některé z rozvinutých zemí. Tento *brain drain* je předmětem pozornosti již delší dobu, jako politická záležitost nejen ve vztahu migrace mezi rozvinutými a rozvojovými zeměmi, ale také v Evropě po roce 1989, jak autor ukazuje na situaci Slovenska [1]. O důležitosti migrace profesionálů zejména pro rozvojové země se zmiňují také Novosák a Stojanov, i když připouštějí, že pro země s malým počtem obyvatel mohou být potenciálním problémem [15]. V jiné studii autor Stojanov analyzuje vztah mezi mezinárodní migrací a rozvojem rozvojových zemí a dokládá, že mezinárodní migrace pomáhá rozvojovým zemím bojovat s chudobou prostřednictvím financí, zasílaných migranty rodinám v zemi původu (tzv. remittances) [20].

ZÁVĚR

Česká republika patří mezi země, které by měly implementovat takové politiky, které by zatraaktivnily zemi pro vysoce vzdělané profesionály. Existuje již mnoho příkladů, jakým způsobem podporovat výzkumníky a vědce k návratu do svých zemí původu [13]. Jedním z právě probíhajících projektů je regionální grantový program SoMoPro, jehož cílem je přilákat zahraniční vědce, ale také reintegrovat české vědce do Jihomoravského kraje. Jedná se o pilotní program, který probíhá v letech 2009-2013, je kofinancovaný z Akcí Marie Curie 7. Rámcového programu a administrován Jihomoravským centrem pro mezinárodní mobilitu. Program SoMoPro podporuje přírodovědecké a technické obory, výběr samotného tématu vědeckého projektu je úkolem žadatele o grant. Základním konceptem tohoto programu, který přivádí zpět české vědce do České republiky, je další školení a celoživotní vzdělávání s cílem dlouhodobé integrace [18].

Je důležité, aby Česká republika byla zemí, která poskytuje atraktivní pracovní možnosti profesionálům. V případě českých vědců by měla být věnována dostatečná pozornost projektům, které umožní jejich působení v České republice a zabrání jejich odchodu do zahraničí. Přínosem pro Českou republiku jsou také zahraniční vědci, jimž by podobné možnosti měly být nabízeny také. Přítomnost cizinců v české společnosti je a bude realitou, která může být přínosem, pokud na ně budeme nahlížet nejen jako na pracovní sílu, ale také jako na lidi s širšími životními potřebami včetně osobního a rodinného života.

POUŽITÁ LITERATURA A INFORMAČNÍ ZDROJE

1. BALÁŽ, V. (2007): How Much Does Brain Drain Cost? In: *Visegrad Moves. On Migration in Central Europe*. Praha: Multikulturní centrum.
2. BARTOŇOVÁ, D. (2008): Zahraniční migrace a cizinci v České republice. In: *Populační vývoj České republiky 2007*. Praha: Přírodovědecká fakulta UK.
3. BŮRCIN, B. – DRBOHLAV, D. – KUČERA, T. (2007): *Koncept náhradové migrace a jeho aplikace v podmínkách České republiky*. In: *Demografie*, 2007, 49, s. 170-181.
4. *Cizinci v České republice 2009*. (2009) Praha: Český statistický úřad. <<http://statistics.cz/csu/2009edicniplan.nsf/p/1414-09>>
5. DIVINSKÝ, B. (2005): *Zahraničná migrácia v Slovenskej republike. Stav, trendy, spoločenské súvislosti*. Bratislava.

6. DRBOHLAV, D. (2001): Mezinárodní migrace obyvatelstva – pohyb i pobyt (Alenky v kraji divů). In: Šišková, T. (ed.), *Menšiny a migranti v České republice. My a oni v multikulturní společnosti 21. století*. Praha: Portál.
7. HORÁKOVÁ, M. (2003): *Mezinárodní migrace a migrace cizí pracovní síly*. Praha: VÚPSV, s.5, 10, 12.
8. HORÁKOVÁ, M. (2007): *Zpráva o vývoji pracovních migrací 1993–2006*. Praha: VÚPSV, s.9.
9. HORÁKOVÁ, M. (2008): *Dlouhodobé trendy ve vývoji pracovních migrací v České republice*. Praha: VÚPSV, s.7.
10. HORÁKOVÁ, M. (2010): *Vývoj pracovních migrací v České republice v období hospodářské recese*. Praha: VÚPSV
11. *International Migration 2009, United Nations* [online]. [cit. 2010-12-24]. Dostupný z <<http://www.un.org/esa/population/migration>>
12. KOSTELECKÁ, Y. – BERNARD, J. – KOSTELECKÝ, T. (2007): *Zahraniční migrace vědců a výzkumníků a nástroje k jejímu ovlivnění*. Sociologické studie. Praha: Sociologický ústav AV ČR, 6.
13. KOSTELECKÁ, Y. – BERNARD, J. – PATOČKOVÁ, V. – KOSTELECKÝ, T. (2008): *How to Turn Brain Drain into Brain Gain. Policies to Support Return of Researchers and Scientists to Their Home Countries*. Praha: SOÚ.
14. MAŠKOVÁ, M. (2002): Zahraniční migrace. In: Potůček, M. a kol., *Průvodce krajinou priorit*. Praha: CESES FSV UK, Gutenberg, s. 215.
15. NOVOSÁK, J. – STOJANOV, R. (2008): Skilled Migration, Brain Drain, Brain Gain and Developing Regions. In: Stojanov, R. – Novosák, J. – Opiniano, J.M. – Temenně, F. – Siwek, T.: *Development, Environment and Migration. Analysis of Linkages and Consequences*. Olomouc: UP.
16. *Počet cizinců v ČR*. [online]. [cit. 2010-3-21]. Dostupný z: <http://www.czso.cz/csu/cizinci.nsf/kapitola/ciz_pocet_cizincu>
17. *Projekt Výběr kvalifikovaných zahraničních pracovníků*. [online]. [cit. 2009-12-15]. Dostupný z: <<http://www.imigracecz.org>>
18. *Projekt SoMoPro*. [online]. [cit. 2010-01-01]. Dostupný z: <<http://www.jcmm.cz/cz/somopro/granty-somopro.html>>
19. *Skončilo období vyšší porodnosti. Pohyb obyvatelstva – 1. až 3. čtvrtletí 2010*, [online]. [cit. 2010-12-25]. Dostupný z: <<http://www.czso.cz/csu/csu.nsf/informace/coby121310.doc>>
20. STOJANOV, R. (2008): Selected relations between international migration and development. In: Novosák, J.(ed.), *On some migration and development issues*. Collection of papers presented at the conference „Migration and development“. Ostrava 4th-5th September 2007. Ostrava.
21. *Trends in International Migrant Stock: The 2008 Revision*. (2009) Population Division of the Department of Economic and Social Affairs of the United Nations Secretariat. New York: United Nations Population Division. Dostupný z <<http://esa.un.org/migration/p2k0data.asp>>, [online]. [cit. 2010-3-20].
22. *Život cizinců v ČR*. (2009) Praha: Český statistický úřad.